

ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ГРОМАДЯНИНОВІ НЕЗАКОННИМ ПРИТЯГНЕННЯМ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Онищенко О. С.,

здобувач кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ

У статті проаналізовано способи та специфіку відшкодування моральної шкоди, завданої громадянинуві незаконним притягненням до кримінальної відповідальності.

Ключові слова: моральна (немайнова) шкода, компенсація моральної шкоди, способи відшкодування моральної шкоди.

Демократична правова держава ставить своїм завданням досягнення такого становища, коли права, свободи та законні інтереси людини і громадянина захищені найбільш повно. Це означає, підкреслюють науковці, створення таких умов і засобів, за яких сама можливість порушення прав була б зведена до мінімуму, а у разі, коли таке порушення допущено, можна було б швидко і в повному обсязі ліквідувати його наслідки [1, с. 114]. На думку В. П. Палюка, відшкодування моральної (немайнової) шкоди є одним із найбільш повноцінних способів захисту, що використовується для відновлення порушеного права. При стягненні цього виду шкоди фактично збігається спосіб захисту і відповідальності [2, с. 89].

Чинний Цивільний кодекс України, не закріплюючи поняття моральної шкоди, лише вказує, що вона полягає: у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи [3]. Поняття моральної шкоди було сформульовано у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди», де вказується, що під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб [4]. Також у постанові зазначається, що відповідно до чинного законодавства моральна шкода може полягати, зокрема: у приниженні честі, гідності, престижу або ділової репутації, моральних переживаннях у зв'язку з ушкодженням здоров'я; у порушенні права власності (в тому числі інтелектуальної), прав, наданих споживачам, інших цивільних прав, у зв'язку з незаконним перебуванням під слідством і судом; у порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного громадського життя, порушенні стосунків з оточуючими людьми, при настанні інших негативних наслідків.

З огляду на це слід погодитись з тими ученими, які підкреслюють, що на сьогодні поняття моральної (немайнової) шкоди розкривається на рівні законів та інших нормативно-правових актів України, науковцями та судовою практикою [5, с. 56]. Так, деякі науковці під моральною шкодою пропонують розуміти наслідки правопорушення, які не мають економічного змісту і вартісної форми та виражаються, зокрема, у фізичному болю, душевних стражданнях, приниженні честі та гідності фізичної особи [6, с. 114]. З точки зору В. Д. Примака, моральна шкода є юридичною формою вираження всієї сукупності шкідливих наслідків правопорушення, які виникли у немайновій сфері потерпілого [7, с. 69]. На думку А. Б. Гриняка, під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями чи бездіяльністю інших осіб [8, с. 30]. Поняття та порядок відшкодування моральної шкоди врегульовано Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», де визначено, що відшкодування моральної шкоди провадиться у разі, коли незаконні дії органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду завдали моральної втрати громадянинуві, призвели до порушення його нормальних життєвих зв'язків, вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя. Моральною шкодою визнаються страждання, заподіяні громадянинуві внаслідок фізичного чи психічного впливу, що призвело до погіршення або позбавлення можливостей реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інших негативних наслідків морального характеру. Тобто під моральною шкодою розуміються страждання (як фізичні, так і моральні) і моральні втрати особи. Обовязковою умовою відповідно до змісту ст. 4 зазначеного Закону є наслідки таких страждань і моральної втрати, які полягають у: порушенні нормальних життєвих зв'язків особи і додаткових зусиль для організації свого життя; погіршенні або позбавленні реалізації потерпілим своїх звичок і здібностей; погіршенні відносин з оточуючими людьми; інших негативних

наслідках морального характеру. Такі наслідки можуть бути найрізноманітнішими і у кожному випадку повинні бути встановлені судом. Зокрема, до таких інших негативних наслідків морального характеру можна віднести: депресію, яка виникла у потерпілого внаслідок його незаконного засудження; апатію, що означає хворобливий стан, який характеризується байдужим ставленням до навколишнього, зникненням зовнішніх проявів емоційних реакцій, розчаруванням у житті тощо. Способи відшкодування моральної шкоди, завданої незаконним притягненням до кримінальної відповідальності, визначені ст. 11, 13 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду».

Виходячи з аналізу даних норм, існують два способи компенсації моральної шкоди. Перший полягає у публікації у засобах масової інформації відомостей, які реабілітують громадянина. Даний спосіб компенсації моральної шкоди застосовується у випадку, якщо відомості про засудження або притягнення громадянина до кримінальної відповідальності, застосування до нього як запобіжного заходу взяття під варту чи накладення на нього адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт були поширені в засобах масової інформації. У даному випадку вимога про спростування таких відомостей буде направлена до засобів масової інформації. Другий полягає у компенсації моральної шкоди у грошовій формі. На відміну від Цивільного кодексу України Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» закріплює норму, яка встановлює мінімальний розмір такої компенсації, який становить одну мінімальну заробітну плату за один місяць незаконного перебування під слідством або судом. Періодом часу незаконного перебування громадянина під слідством можна вважати час з моменту порушення кримінальної справи щодо такого громадянина до моменту передачі справи з обвинувальним висновком до суду. Час незаконного перебування громадянина під судом розпочинається з моменту призначення справи до судового розгляду та закінчується моментом винесення вироку.

Встановлений законодавцем мінімальний розмір грошової компенсації за моральну шкоду внаслідок незаконного перебування особи під слідством або судом, який прив'язаний до мінімальної заробітної плати, на нашу думку, не є обґрунтованим. Адже немає зв'язку між мінімальною заробітною платою і завданою особі моральною шкодою. Стаття 95 Кодексу законів про працю України та ст. 3 Закону України «Про оплату праці» визначає, що мінімальна заробітна плата – це законодавчо встановлений розмір заробітної плати за просту, некваліфіковану працю, нижче якого не може провадитися оплата за виконану працівником місячну, а також погодинну норму праці (обсяг робіт). З огляду на це уявляється недоцільним визначення у законодавстві мінімального розміру компенсації за моральну шкоду, оскільки загальноприйняті наукові методики визначення розміру компенсації моральної шкоди, її критерії і межі, які можна покласти в основу визначення необхідного розміру, відсутні. В кожному окремому випадку розмір компенсації повинен визначити суд на основі повного, всебічного, об'єктивного розгляду справи, врахувавши всі обставини справи, умови життя потерпілого і наслідки, що виникли внаслідок незаконних дій органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду.

Максимальний розмір компенсації за моральну шкоду, завдану незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду, законодавством не обмежений. З нашої точки зору, для визначення розміру грошової компенсації моральної шкоди, яка була завдана особі незаконним притягненням до кримінальної відповідальності, необхідно брати до уваги такі обставини: в якому злочині особу обвинувачують (зважаючи на класифікацію злочинів залежно від тяжкості); чи було застосовано запобіжний захід до особи і який саме; скільки слідчих дій було проведено і у який час; тривалість досудового слідства; чи перебуває особа у шлюбі та чи має особа дітей; чи працює особа і чи було повідомлено роботодавцю про перебування особи під слідством; територіальні межі поширення інформації про перебування особи під слідством або судом.

Також необхідно врахувати: стан здоров'я особи (фізичний і психічний); стан відносин у шлюбі; стан відносин з дітьми; ставлення близьких родичів і друзів до потерпілого; чи збереглося за потерпілим місце роботи; чи збереглися у потерпілого життєві цінності та перспективи.

Саме виходячи з таких критеріїв, на нашу думку, можна визначити оптимальний розмір грошової компенсації моральної шкоди особі. Однак особа, якій завдано моральну шкоду незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду, повинна сама визначити достатній для себе розмір компенсації, обґрунтованість якого встановить суд [9, с. 268].

Також поряд із встановленим законодавством грошовим способом компенсації моральної шкоди вважаємо, що доцільно було б встановити і додаткові спеціальні способи компенсації, виходячи із специфіки завданої моральної шкоди та особливостями правовідносин, якими, по суті, було завдано моральної шкоди громадянину. Крім того, необхідно доповнити Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» додатковою статтею,

яка б передбачала, що разом із призначенням судом грошової компенсації моральної шкоди, завданої внаслідок незаконного перебування особи під слідством або судом, суд, дослідивши всі обставини справи, призначає додатково один із способів компенсації моральної шкоди: психологічну реабілітацію, яка являє собою систему заходів, спрямованих на відновлення, корекцію психологічних функцій, якостей, властивостей особи, створення сприятливих умов для розвитку та утвердження особистості; психологічну консультацію, яка проводиться з метою надання особі психологічної допомоги; психологічну терапію, яка являє собою систему спеціальних психологічних методів оздоровчого впливу на людину для нормалізації її психічного стану – під час перебування у важкому стресі, при психогеніях (непатологічних станах психіки); санаторно-курортне лікування як один із видів лікувально-профілактичної допомоги, пов'язаної з використанням природних лікувальних факторів. Не було б зайвим прийняти відповідний Порядок, який би визначав зміст кожного способу, порядок його реалізації, відповідальних суб'єктів та джерела фінансування. Такі додаткові психологічні способи могли б якомога краще сприяти залагодженню негативних наслідків, спричинених завданням особі моральної шкоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Мироненко В. П. Особливості відшкодування моральної шкоди за законодавством України / В. П. Мироненко // Судова апеляція. – 2013. – № 1. – С.114–119.
2. Паліюк В. П. Визначення розміру моральної шкоди / В. П. Паліюк // Відшкодування моральної шкоди: коментар, законодавство, судова практика / За заг. ред. М. К. Галянтича. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – С. 89–97.
3. Цивільний кодекс України. – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2014. – 380 с.
4. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. № 4 // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2003. – № 3.
5. Паліюк В. П. Умови відшкодування моральної (немайнової) шкоди / В. П. Паліюк // Відшкодування моральної шкоди: коментар, законодавство, судова практика / За заг. ред. М. К. Галянтича. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – С. 54–65.
6. Цивільне право України. Академічний курс: підручник: у 2-х т. / За заг. ред. Я. М. Шевченко. – К.: Ін Юре, 2006. – Т. 1. – 388 с.
7. Примак В. Межі використання психологічних знань у справах про відшкодування моральної шкоди / В. Примак // Юридична Україна. – 2011. – № 5. – С. 63–70.
8. Гриняк А. Б. Відшкодування моральної шкоди в договірних зобов'язаннях / А. Б. Гриняк // Відшкодування моральної шкоди: коментар, законодавство, судова практика / За заг. ред. М. К. Галянтича. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – С. 30–46.
9. Шимон С. І. Цивільно-правові способи захисту конституційних прав людини (до поняття моральної шкоди) // Конституція України – основа подальшого розвитку законодавства. – К., 1997. – С. 268–275.

The methods and specificity of moral harm compensation which was caused for physical person by the illegal calling to criminal account are analyzed in the article.

В статтє проанализированы способы и специфика возмещения морального вреда, причиненного физическому лицу незаконным привлечением к уголовной ответственности.

СПРАВЕДЛИВІСТЬ І РОЗУМНІСТЬ ПРИ ВІДШКОДУВАННІ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗРІЗ

Примак В. Д.,

кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

Із використанням порівняльно-правового методу розглядаються питання застосування засад справедливості й розумності у механізмі правового регулювання відносин із відшкодування моральної шкоди.

Ключові слова: справедливість, розумність, відшкодування моральної шкоди, суд.